

EGIDIJUS ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Išėivija minties ir veiksmo kryžkelėse: vieno ginčo istorija

Santrauka. Šiame straipsnyje keliama užduotis aprašyti vieną itin įdomų išėivijos intelektualinį ginčą, kuris plėtojosi liberaliosios „Santaros-Šviesos“ ir centristinės krypties akademinų skautų spaudoje. Polemika nusipelnė būti pripažinta simboliškai svarbiu anuometinės išėivijos akademinės jaunuomenės mąstysenos ir pasaulėžiūros raidos epizodu. Tai dviejų socialinės srities mokslininkų – Vytauto Kavolio ir Tomo Remeikio ginčas, užtrukęs keliolika mėnesių ir atskleidęs, kaip klostėsi dviejų giminingų intelektualinių bei visuomeninių srovių laikysena. V. Kavolis buvo „Santaros-Šviesos“ idėjinis vedlys. Kiek švelniau pasakytina apie T. Remeikį – politinių mokslų profesorių ir nenuilstantį XX a. vidurio Lietuvos politinės raidos tyrinėtoją. Jis nebuvo labai aiškiai reiškęsis Akademinų skautų sąjūdžio (ASS) lyderis, tačiau buvo neabejotinai autoritetingas filisteris, ypač tuo metu, kai ėmėsi redaguoti žurnalą „Mūsų Vytis“. Panašiai kaip ir kitas redaktorius, bendražygis Algirdas Avižienis, jie siekė kilstelėti akademinų skautų periodinio leidinio intelektualinį lygį, įrodinėjo savo puoselėjamų idėjų universalią reikšmę, pakėlė santariečių mestą pirštinę. Diskusija ne tik kilstelėjo akademinės skautijos minties lygį, bet ir parodė besiginčijančiųjų draugystės prasmingus vaisius.

Raktažodžiai: akademiniai skautai, „Santara-Šviesa“, intelektualinė diskusija.

Įvadas

Po Antrojo pasaulinio karo lietuvių išėivijos intelektualinis paveldas nėra sulaukęs tinkamo tyrinėtojų dėmesio. Tiesa, pasistūmėta literatūros lankose, o išėivijos rašytojų kūriniai jau tapo mūsų vadovėlinio kanono dalimi. Tiek, kiek intelektualumas sunkiasi grožiniuose raštuose, eseistikoje ir publicistikoje, tiek jis buvo pažintas. Tačiau mūsų akyse šiandien geriau matyti pats menas negu meno kūrėjų mąstysena už jo ribų. Štai Algimanto Mackaus poezija yra visiškai sava, o poeto publicistika, „Margučio“ tekstai dar laukia gilesnio tyrimo.

Šiek tiek pajudėta analizuojant išeivijos filosofiją ir politinę mintį. Spausdinamos chrestomatijos, o, jubiliejams sudominus visuomenę ir Lietuvos mokslo valdžią, atsiranda tokių masyvių kolektyvinių darbų, kokiais buvo pažymėti Algirdo Juliaus Greimo metai. Vis dėlto drįsčiau teigti, kad bendras vadinamosios DP kartos – poetų ir karių emigracijos – išminties aruodas lūkuriuoja sisteminių tyrinėjimų.

Šiame straipsnyje keliu sau užduotį aprašyti vieną intelektualinį ginčą, kuris nusipelno būti pripažintas simboliškai svarbiu anuometinės išeivijos akademinės jaunuomenės mąstysenos ir pasaulėžiūros raidos epizodu. Tai dviejų socialinių mokslininkų – Vytauto Kavolio ir Tomo Remeikio polemika, užsitęsusi keliolika mėnesių ir atskleidusi, kaip klostėsi dviejų giminingų intelektualinių bei visuomeninių srovių laikysena. V. Kavolis buvo „Santaros-Šviesos“ idėjinis vedlys. Kiek švelniau pasakytina apie T. Remeikį – politinių mokslų profesorių ir nenuilstantį XX a. vidurio Lietuvos politinės raidos tyrinėtoją. Jis nebuvo labai aiškiai reiškęsis Akademių skautų sąjūdžio (ASS) lyderis, tačiau neabejotinai autoritetingas filisteris, ypač tuo metu, kai ėmėsi redaguoti žurnalą „Mūsų Vytis“. Panašiai kaip ir kitas redaktorius, bendražygis Algirdas Avižienis, jie siekė kilstelėti akademių skautų periodinio leidinio intelektualinį lygį, įrodinėjo savo puoselėjamų idėjų universalią reikšmę, pakėlė santariečių mestą pirštine.

Minėtas straipsnyje analizuojamas ginčas, kaip atskleidžia mano pastarųjų metų darbas rašant lietuvių akademinės skautijos istoriją, labai tiksliai parodo išeivijos pasaulėžiūros srovių tarpusavio santykius. Jis liudija ne tiek apie 7–8 dešimtmečiais vykusias aršias frontaliai priešiškų susibūrimų kovas (tarkime, santariečiai *versus* ateitininkai), kiek gana arti ir lygiagrečiai veikusias sroves. Čia kaip tik atsiveria viena iš amžinųjų pilietinio veikimo istorijos tiesų – tai, kad geranoriška minties kova ir garbingi ginčai duoda bendro gėrio vaisių, veda į visos besiginčijančios akademinės visuomenės intelektualinės brandos viršukalnes.¹

Rengiant straipsnį naudotasi fragmentiškai išlikusiais ASS archyvais, periodine spauda ir daugeliu pokalbių su svarbiausiais jo herojais bei pastarųjų prisiminimais. Šie šaltiniai ir po ranka turimi supratimo įrankiai leidžia užčiuopti esminius dalykus, kurie prieš pusamžį nedavė ramybės išmintingiausiems išeivijos veikėjams, kurie apmąstė bendrą tautos likimą ilgai užsitęsusių sovietų okupacijos ir egzodo sąlygomis.

Didieji išeivijos akademių skautų minties rūpesčiai

Vienas iš mūsų istorijos herojų profesorius A. Avižienis iš daugelio savo akademinės klajojančios riterystės nutikimų labai aiškiai prisimena du neužmirštamus atvejus. Daug kartų su juo kalbėjau, blaškydamasis tarp medžiagos rinkimo savo moksliniam darbui prievolių ir savo išvalgų – gebėjimo atpažinti, ką visa tai reiškia – tikrinimo. Daug kartų profesorius ir nepavargstantis „Vyties“ korporacijos filisteris su linksmu jauduliu pasakojo, kokia svarbi 6–7 dešimtmečių sandūroje buvo „Santaros-Šviesos“ idėjinio vado V. Kavolio publicistikoje ir paskaitose išsakyta akademinės skautijos minties kritika. Daug

¹ Straipsnis atsirado kaip knygos „Spalvos ir juostos. Lietuvių akademinės skautijos istorija“ rankraščio vieno iš skyrių perdirbiny.

metų praslinkus ir laisvoje Lietuvoje atgimus Vytauto Didžiojo universitetui (VDU), jų-dviejų susitikimų metu A. Avižienis nepraleisdavo progos pakartoti maždaug tokius žodžius: „Kaip gerai, Vytautai, anuomet tu mus supurtei. Turėjome prabusti, iš tiesų pasitempti, siekti gilesnės minties...“ *Ad meliorem!* – vis aukštytyn. Nesyk ir man pusamžio senumo ginčo liudininkas kartoją, kad nepamirščiau šito paminėti ir aš. Šiame straipsnyje (ir būsimos knygos poskyryje) galima pastebėti, kodėl mano atsakymai į kartojamus profesorius raginimus buvo maždaug tokie: tai neužmirština, nes mano paties istorinėje vaizduotėje intelektualinis turinys yra pačiame pasakojimo centre. Tai yra viso kultūros kelio ašis ir kultūros istoriko interesų branduolys.

Antrasis svarbiausias ir kartotinas A. Avižienio prisimenamas epizodas siejasi su akimirka, kai 1954-aisiais, gaudamas *spalvas* ir jam užrišant korporacijos juostą, S. Kolupailai jis prisiekė niekada neužmiršti to Universiteto, kurio dirvoje sudygo šiuolaikinės lietuviybės daigai. Akademinių skautų sąjūdžio branduolio žmonėms – kaip Universiteto idėjos riteriams, atsidūrus emigracijoje, negalėjo būti nieko aukščiau už siekį sugrįžti į nepriklausomą Lietuvą nešiniams ilgai brandintos idėjos įgyvendinimo brėžiniais. Tai buvo jungiantis minties ir veiksmo tikslas.

Praslinkus keleriems metams po to, kai DP stovyklos persikraustė į Ameriką ir kitas naujas šalis, Lietuvių akademinės skautijos atsikūrimo emigracijoje ir prisitaikymo prie naujų sąlygų laikotarpis artėjo prie pabaigos. Organizacinių formų atgaivinimas ir tolesnis tobulinimas 1950 m. viduryje jau pasiekė aukščiausią tašką. Statutai, narystės reglamentas, mokesčiai, nario pažymėjimai, procedūrinė demokratija, kurioje įsitvirtino korespondencinis balsavimas ir daugiau mažiau viešas diskutavimas dėl esminių visą jaunąją išėivijos kartą liečiančių idėjų, lemiančių srovinę tapatybę, – visa tai buvo atlikta, pasiekus bendrą ir neformalų sutarimą tarp *Napoleono karų* veteranų (taip su šypsena kartais buvo pavadinami vyriausieji korporacijos filisteriai), vyresnių filisterių ir jaunosios studentijos, kuri vis dar – kaip ir pirmajame pokario dešimtmetyje – gebėjo intelektualiai subręsti gerokai anksčiau, nei buvo būdinga platesniems imigracijos šalių jaunimo sluoksniams.

Anksčiau minėtą greitesnės intelektualinės brandos DP jaunimo kartos bruožą 6 dešimtmečio viduryje papildą dar viena svarbi savybė – bendros lemties lietuvių išėivijos kartų suartėjimas (arba nenutolimas). Regis, galime teigti, kad į Vakarų universitetus žengusios kartos mąstysena savo kokybe vijosi vyresniesiems būdingą išmintį, o vyresnioji karta gebėjo per daug nenutolti, toliaregiškai įvertinti jaunųjų įžvalgas. Tad akademinį ir intelektualinį pajėgumą lėmė ne vien jaunųjų brandos pagreitis, bet ir tam tikra kartų santalka.

Šią mano prielaidą gali patvirtinti gausūs „Aidų“, „Mūsų Vyties“, čekagiškių „Naujie-nų“ studentijos priedo „Mūsų žingsniai“, ankstyvųjų „Metmenų“ puslapiuose spausdinti jaunųjų autorių straipsniai. Šiandien nuostabu, kuo gyveno, ką galvojo ir svarstė tuometiniai studentai, kurių amžius buvo tarp 20 ir 25 metų. Negana to, veikliausi ir mąsliausi studentijos atstovai buvo apimti kilnaus nepasitenkinimo ir neramumo jausmo, tartum jiems visiems – ne tik akademinėi skautijai – būtų galiojęs šūkis *Ad meliorem!* Kasdien stiebtis aukštytyn – savo elgesiu, moraline siekiamybe, minties kokybe, mokslo pasiekimais. Tai reiškė, kad pasitenkinimas pasiektais dalykais prieštarauja šūkiui „Vis aukštytyn!“

Idėjų viršukalnės ir gyvenimo užduotys

Šiandienis idėjų istorikas gali teisėtai žavėdamasis įvertinti visą akademinio egzilio minties palikimą, bet, tarkime, V. Kavolis doktorantūros Harvarde metais vis tiek nebuvo patenkintas. Jis skelbė tekstus, pilnus nerimo dėl nepakankamo inteligentijos pajėgumo, menko lietuvių išėivių intelektualumo, per silpno studentų visuomeninio užsiangažavimo, atvėsusios *archyvinės lietuviybės*, trukdančios tiesti lieptus iš kaimiškosios praeities į pasaulio didmiesčio kultūrą be nuolankumo ir nevisavertiškumo kompleksų, neleidžiančios artintis prie suvokimo, kad buvimas lietuviu ne tik netrukdo, bet ir padeda būti geresniu žmogumi ir sėkmingiau besidarbuojančiu profesionalu, akademiku arba net verslo žmogumi.

Būdamas Lietuvių studentų sąjungos pradininkas, V. Kavolis siekė ambicingų idėjinių aukštumų, baimindamasis, kad LSS gali pasitenkinti vien organizaciniu darbu ir pamiršti svarbiausias akademinės užduotis. Sąjungai kuriantis, 1952 m. jam atrodė, kad būtina imtis svarbiausio dalyko – mąstyti savo lemtį, tapatumą ir tikrovę:

„Bendrai jaunuomenė tikrai būtų labiau sudominta, jei kas nors iš jos tarpo stotųsi ir skaitytų paskaitas, darytų pranešimus, tartų, duok Dieve, savarankiškų klaidų ir drąsių erezijų kupinus žodžius, svaidytųsi perkūnais... prieš bet ką... net prieš studentų sąjungos vadovybę. Bet studentija nedrįsta. Net pačiuose didžiausiuose lietuviybės centruose nedrįstama savo intelektualinėmis jėgomis pasišvaistyti...“²

Jaunatviško idealizmo ir agituojančio moralizavimo nevengiantis autorius matė, kad bet kokios bendruomenės ateitis tamsėja be išpareigojančios inteligentijos. Jos formavimas – amžina ir didžioji akademinio sluoksnio užduotis. Nerimastingumas vertė be pasitenkinimo žvelgti į savo amžininkų – išėivijos jaunuomenės padėtį:

„Studentų inteligencija ir visuomeninis subrendimas pervertintas. Kiti studentus įžeidinėja, juos laikydami negudrių pasakaičių išsilgusiais vaikais. Taip viena paskaita apie Nepr./iklausomos/ Lietuvos studentų organizacijas, trukusi ilgiausią karšto popiečio valandą, redukuojasi į teigimą: buvo daug organizacijų, visos gėrė alų, o tarpusavyje skyrėsi spalvomis ir kepuraitėmis.“³

V. Kavolio keltos idėjos santūriai uždegė santariečių protus ir širdis. Galiausiai jam rūpėjo ne populiarumas. Priešingai, gilesnis kritinis mąstymas vertė spiestis apie *nepopuliariųjų dalykų agentūrą*. Didesni būriai rinkosi ateitininkijos ir skautų aplinkose. Kiek vėliau, 6 dešimtmečio viduryje, išėivijos jaunuomenėje akademiniai skautai vis dar buvo stipri, jei ne stipriausia – daug kur skaičiumi ateitininkiją lenkianti – grandis. Tačiau ne visi buvę skautai drausmingai žengė „Vyties“ korporacijos arba Akademių skaučių draugovės (ASD) prisilaikomomis kryptimis. Didelė dalis skautų vyčių prie korporacijos neprisidėjo, o studentijoje būrėsi į *nepriklausomųjų* spiečių. Akademinės skautijos polinkis

² Kavolis, Vytautas, „Pastabos apie planavimą“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 429.

³ *Ibid.*, 429.

puoselėti griežtas organizacines formas daugeliui regėjosi perteklinis, dar daugiau – per menkai dėmesio skirta intelektualiniam darbui. Kuo gi daugiau akademikas gali skirtis nuo visos inteligentijos, jei ne raštais, mintimis ir idėjomis?

Taip jau nutiko, kad didžiausias nepasitenkinimas, vėliau ir atsiskyrimas nuo bendro skautų ir *nepriklausomų* studentų būrio aidėjo iš „Santaros“ ir jos idėjinio lyderio V. Kavolio pusės dar 6 dešimtmečio viduryje, o kritikos aukščiausią viršukalnę pasiekė 1960–1962 m. Santariečių balsas prisipažino, kad viso naujojo *nepriklausomųjų* sąjūdžio organizacinės ir pasaulėžiūros šaknys dygsta iš skautiškosios dirvos. V. Kavolis 1955 m. pripažino, kad

„<...> beveik visi santariečiai yra skautai arba iš šios organizacijos atėję; mūsų brendimo periodui jinai yra užspaudusi savo anspaudą. Mes pradėjome eiti nuo tenai, kur buvo mus atvedusi skautija, ir mūsų galvoje yra vis ryškios skautiškos minties stiprybės ir silpnybės. Mūsų pačių galvojimo silpnybė yra jo nedisciplinotumas.“⁴

Akademiko pirmutine pareiga jis laikė intelektualines pastangas, galvojimą, mąstymą, idėjų lukštenimą, sąmoningumą, o didžiausioji išsilavinusio inteligento nuodėmė jam buvo *negalvojančias aktyvizmas*. Iš tokios pozicijos reikėtų suprasti ir kavoliškąją akademinės skautijos kritiką: per daug dėmesio organizacijos formoms, per daug kolektyvizmo ir uniforminės drausmės, bet per mažai intelektualumo, mokslininko vaizduotės ir kūrybiškumo. Galima nesutikti su puikaus sociologo mąstysena, bet neatimsime iš jo analitinio įžvalgumo (visų pirma) ir praktinio visuomeninio išipareigojimo. Štai kaip jis argumentavo savo poziciją:

„Jei akademiniai skautai šiandien turi daugiausia narių, tai teliudija, kad kolektyvistinis bruožas lietuvių psichikoje tebevyrauja tiek prieš autoritetinį, tiek prieš individualistinį. Šia prasme skautų įsigalėjimas gal daugiau turėtų sukelti džiaugsmo socialistams negu nacionalistams...“⁵

Kavoliškajame lietuvių išeivijos jaunuomenės žemėlapyje autoritetinė laikysena buvo siejama su katalikišku „Ateities“ sąjūdžiu, o individualistinė labiau pritiko nerimastingiems santariečiams. Kitaip tariant, jo mąstyme brendo supratimas, kad ne organizuotumas, ne visuomeniniai įgūdžiai, ne dalyvavimo drausmė ir demokratijos taisyklės jo kartai kelia didžiausių iššūkių. Tai tartum jau suprasta, pasiekta, išsemta, ir nebeverta švaistyti didelių egzistencinės energijos atsargų. O štai minties disciplinotumas, galvojimo gylis ir inteligentiško sąmoningumo plotmė yra neblėstanti siekiamybė. Jos link V. Kavolis iš būrio, kuriam priklausė ir akademiniai skautai, pamažu išvedė santariečius.

⁴ Kavolis, Vytautas, „Santara ir ideologijos“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 479.

⁵ Kavolis, Vytautas, „Nesaugumo motyvai“, in *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 471.

Mesta ir pakelta iššūkio pirštinė

Įsisiūbavusių sąjūdžio krizę sąmoningai atpažino patys akademinės skautijos idėjiniai vadai ir organizaciniai lyderiai. Yra požymių, kad būtent senieji, akademinės pareigas JAV universitetuose pamažu pradėdantys eiti vytiečiai pirmieji pakėlė „Santaros“ mestą pirštinę. 1957 m. gegužės 4–5 d. atsikūrimo Vakaruose dešimtmečiui paminėti Klivlande įvyko II ASS suvažiavimas. Tuometis ASS pirmininkas teisės istorikas ir sociologas Aleksandras Plateris savo programinėje kalboje labai tiksliai apibūdino praeitą laiką ir iškėlė artimiausios ateities uždavinius. Nepailstantis ASS atminties ir taisyklėmis grįsto viešojo gyvenimo saugotojas pabrėžė keletą itin svarbių dalykų:

„<...> Draugovė ir Korporacija susijungė į bendrą Sąjūdį LSS suvažiavimo metu, Kasselio DP stovykloje, 1947 m. vasarą; taigi nuo ASS suvažiavimo šiemet sueina lygiai dešimt metų. Prisiminus visus pakeitimus, kurie įvyko tremtinių akademikų gyvenime per šį, palyginti trumpą laikotarpį, tą dešimtį metų tenka skaičiuoti dvigubai ar trigubai. Juk per tą laiką iš Vokietijos išsisklaidėme po platų pasaulį, prisitaikėm visai naujom gyvenimo sąlygom, įžengėme į universitetus ir kolegijas, kuriose niekad anksčiau nebuvo skambėjęs lietuviškas žodis. Per šį laikotarpį mūsų Sąjūdis išgyveno nemažai sukrėtimų, bet ačiū Dievui iš visų jų išėjome sustiprėję. Kritiškai vertindami praėjusio dešimtmečio įvykius, galime teigti, jog Akademinis Skautų Sąjūdis išlaikė jam gyvenimo užduotus egzaminus ir šiandien yra stiprus ir subrendęs organizacinis vienetas Lietuvių Skautų Sąjungos rėmuose.“⁶

Laiko tėkmę gerai jautęs teisės istorikas priminė tai, kas mūsų sekamai istorijai taip pat neabejotinai galioja. Būna laikotarpių, kuriais įvykių tankis ir permainų greitis itin išauga. Tada dešimtmetis istoriniame pasakojime išsiplačia. Tolygaus vystymosi arba ramybės laikotarpis – priešingai – susitraukia. Mūsų pasakojimo kompozicijoje skaitytojas nesunkiai atpažins šios taisyklės ženklus. Tačiau kaip veikiantis ir idėjas keliantis žmogus A. Plateris praėjusį dešimtmetį nuo organizacijos dabarties skiriantį slenkstį nupiešė siekdamas *sustiprinti jo dabarties* vaizdą ir išryškinti naujam etapui keliamas užduotis.

Pabrėžtini du jo kalboje iškelti dalykai. Pirmasis – tai organizacinių formų reikšmė Sąjūdžio tapatybės klausimams, antrasis – brandos amžių žengiančios akademinės skautijos intelektualinių iššūkių svarba. Jis labai subtiliai kalbėjo:

„Žvelgdami į ateitį, turime truputį susikaupti ir pagalvoti, ką galėtume laikyti aktualiaisiais Sąjūdžio uždaviniais artimiausioje ateityje. Organizacines formas, panašias į mūsų, gali pasisavinti ir yra pasisavinusios įvairios kitos organizacijos. Tie visi dalykai skautų skautais nepadaro. Skautiškumo esmės tenka ieškoti kitur – tai skautiškoji ideologija, skautiškieji principai ir jų praktiškas vykdymas mūsų asmeniniame kasdieniniame gyvenime. <...> Jauni geltonšlipsiai sesės ir broliai su skautiška dvasia susipažįsta ir ją persiima praktiškai skautaudami, raišiodami mazgelius, stovyklaudami, o ypač darydami kasdienius gerus darbelius. Tačiau manau, kad mes, akademikai, esame linkę į intelektualinius klausimus. Intelektualinį metodą reikėtų mums vartoti ir gilintis į turimą, bet taip mažai išnagrinėtą

⁶ Plateris, Aleksandras, ASS dešimtmečio proga (kalba, pasakyta Klivlendo ASS suvažiavime 1957 05 04–05), Algirdo Avižienio VDU istorijos archyvas, f. 3, ap. 2, b. 8.

skautišką ideologiją. Čia gali padėti straipsniai „Mūsų Vyty“, pašnekesiai ir diskusijos sueigose...“⁷

Sąjūdžio vado ir senosios kartos akademinio skauto mintys nuo organizacinės brandos slenkščio neabejotinai rado gerą dirvą tuometinėje studentų kartoje, kuri greičiau nei anks-tesnių (ypač prieškarinio Lietuvos) kartų studentija nuo skautiškų pratimų perėjo prie intelektualinių klausimų svarstymo.

Vytauto Kavolio kritikos strėlės

Rimta idėjų dvikova gana sparčiai brendo. Štai jau kitais, 1958, metais didžiausiame JAV akademinės skautijos spiečiuje Urbanos universitete idėjų ir intelektualinės refleksijos klausimai tapo pirmaeilėmis planuotos veiklos programos užduotimis. Tuo metu politi-kos mokslus studijavęs T. Remeikis, atsakingas už saviugdą programą, pats rodė iniciaty-vą ir savo publicistikoje ėmė diskutuoti apie esminius lietuviybės lemties klausimus, kurie anuomet neišvengiamai jaudino visą naująją studentijos kartą.

„Iš lietuviško taško žiūrint, galima būtų pasakyti, kad šiandieniam studentui yra būdingi du trūkumai: jis turi gana mažą savo kultūros pažinimą ir vos orientuojasi, kas dedasi jo gimtajame krašte <...> Žmogui yra beprasmiška save vadinti kuo nors, jei jis nežino reikšmės to žodžio, kuriuo save apibūdina. Tad ir lietuviui jaunuoliui yra beprasmiškas dalykas vadinti save lietuviu, jei jis nežino, nejaucia, neturi savo asmenybės turinyje to, kas padaro žmogų tautos nariu – būtent tautos kultūros įsisąmoninimo. Jaustis pilnu lietuviu – reiškia turėti savyje lietuviškos kultūros pagrindinius bruožus. O tautinis įsisąmoninimas, tautinės kultūros bruožų inkorporavimas asmenybėn įvyksta tik per tautinės kultūros pažinimą.“⁸

Matyti, kad svarstydamas apie savo (ir brolių bei sesių akademinų skautų) mąstysenos gaires autorius vengia kaktomuša atremti V. Kavolio teiginius apie intelektualinį akademi-nės skautijos seklumą. Jis nesiima užimti gynybos pozicijų, tačiau pakelia santariečių *spiri-tus movens* mestą pirštine ir įsijungia į anuomet svarbiausią – lietuviybės prasmės klausimų aiškinimąsi.

Neminėdamas pavardės, T. Remeikis pradėjo polemizuoti su V. Kavolio įžvalgomis apie *archyvinę lietuviybę*. Tikėtina, kad šį metaforinį terminą V. Kavolis taikė būtent T. Re-meikiui. Tai, ką savo bičiuliams pavyzdį rodęs politikos mokslų studentas ėmė svarstyti, akivaizdžiai išprovokavo V. Kavolio 1957 m. paskelbtas straipsnis „Atsisveikinimas su Lie-tuva“ – ir susitikimas su lietuviybe“, kuris buvo išspausdintas tęstiniame leidinyje „Mintys ir darbai: trečioji Santaros metinė knyga“.⁹

⁷ *Ibid.*

⁸ Remeikis, Tomas, „Mūsų gairės“, in *Saviveiklos konspektas 1* (1958). Urbana, IL (hektografuotas leidinys, saugomas Algirdo Avižienio fonde VDU istorijos archyve, f. 3, ap. 2, b. 10).

⁹ Straipsnis vėliau pateko į VDU Lietuvių išeivijos instituto parengtą ankstyvųjų V. Kavolio straipsnių rinkinį: Ka-volis, Vytautas, *Nepriklausomybės kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dap-kutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 124–133.

Kavoliškojoje refleksijoje pirmiausia prisimenama jautri akimirka, toliau pagražinta literatūrinė forma artėjama prie esminio epizodo:

„Prieš porą savaitių sėdėjau prie skautiško laužo ir, besiklausant ilgesingai skambančių dainų, man prieš akis gyvai atsistojo tas jaunuolis ar jaunuolė, kuriam lietuvybė iki šiolei ir buvo tai, kas plasdėjo tamsiame miške apie laužo liepsną.

Tam jaunuoliui lietuvybė buvo patraukli, nes ji išvedavo žmogų iš kasdienybės į tikrą gamtos įvairumą, duodavo jam giliau įsmingančias džiaugsmo ir susikaupimo minutes. Aš norėčiau pavadinti **degančio laužo kultūra** tas lietuviškas nuotaikas, kurios bręsta – jei iš viso turi progos lietuviškai bręsti – mūsų priešakademinis jaunimas. Šis jaunimas lieka naivus tiems lietuviškiems reikalams, kurie netelpa prie laužo; politinėm problemom, dvasiniam siekiui, atskirų individų pastangoms lietuviškai atsakyti į moderniojo gyvenimo klausimus. Lietuvybė šiam jaunimui yra paprasta ir savo turiniu ribota; bet ji liepsnoja, ji šildo, ir ji vilioja.“¹⁰

V. Kavolis labai aiškiai siekė išgryninti išskirtinę akademinio sluoksnio misiją, „tik universitetan atėjęs, manasis jaunuolis pradeda susipažinti su tais lietuviškaisiais reiškiniais, kurie prie laužo netilpo“¹¹. Tad, jo įsitikinimu, būtina peržengti įsipareigojancio intelektualumo slenkstį ir ikiakademiniam jaunimui pakankamus laužo kultūros elementus palikti vaikystei.

Lygiai taip pat reikia nepasitenkinti *archyvine lietuvybe*, kuri 6 dešimtmečio išėivijoje dažniausiai buvo siejama su pagrindine viešųjų renginių srove, su šimtais draugijų ir organizacijų, kurios siekė kultivuoti Vasario 16-osios Respublikos tradicijas, visiškai neklausdamos, ar jos naujojoje tikrovėje yra prasmingos ir reikalingos. Anot V. Kavolio, atkuriant lietuvių ugniagesių ar policininkų draugijas gyvosios lietuvybės nepavyks palaikyti. Jis teigė:

„Šios gyvosios kultūros akivaizdoje ir pasirodo pilnas neatsakomumas tų, kurie dėl vienos kitos archyvinės senienos paskleisto dulkių tvaiko atsisako visos kiekvienam civilizuotam žmogui esminės lietuviškų klausimų platybės ir pasitenkina „laužų kultūra“.“¹²

Kavoliškoji publicistika neabejotinai turėjo (ir tebeturi) didelį kritinį garsą. Jis užčiuopė tas ilgalaikio inteligentijos saviugdos ir ugdymo užduotis, kurios ir anksčiau – Atgimimo bei išėivijos laikais, ir dabar – gyvenant naujojoje Kovo 11-osios Respublikos laisvėje yra aktualios.

Tomas Remeikis prieš Vytautą Kavolį

Kavoliškosios kritikos strėlės akademinėi skautijai galėjo būti labai skaudžios, net ir tuo atveju, kai (kaip matėme iš ankstesnės kilnaus ASS filisterio A. Platerio citatos) kritiška

¹⁰ *Ibid*, 124–125.

¹¹ *Ibid*, 125.

¹² *Ibid*.

įžvalga buvo artima pačių mąsliausių ASS narių požiūriui. Štai vytielis T. Remeikis Urbanos akademinį skautų biuletenyje ir surėmė minties ietis su santariečiu V. Kavoliu. T. Remeikis nesigynė nuo insinuacijos, kad akademinė skautija savo mąstysena lieka pernelyg uždarama liepsnojančių *laužų kultūros* rate ir nepuolė kaktomuša prieš kavoliškai sarkastišką *archyvinės lietuvybės* įžvalgą, bet siekė sušvelninti lietuviškosios kultūros *archyviškumą* realistiniu siekiu pažinti okupuotą giminę. Pirmiausia, anot jo, nereikia baimintis truputėlio konservatyvumo, kai kalbama apie lietuviškumą:

„Kai kurie kolegos gali prikišti, kad čia konservatyvi pažiūra, siūlantį ką vienas žinomas visuomenininkas¹³ pavadino „archyvine lietuvybe“. Vietoj jos yra siūloma paimti arba „pasaulio vizijos“ kelią, arba „humanistinio lietuviškumo“ kelią. Nenorėčiau sutikti su tuo dėl keletos logiškų priežasčių. Pirma, kyla klausimas, kiek yra įmanoma žmogui būti tautos nariu neturint savyje pagrindinių tautos kultūros bruožų. Man atrodo, kad lietuvybė, kuri neatsiremia į „archyvinę“ lietuvybę, iš viso nėra lietuvybė, o kas tai abstraktaus, daugumoje gyvenamai aplinkai būdinga manifestacija. Antra, yra klausimas, nuo ko pradėti – nuo ko tai abstraktaus vadinamo žmogumi, humanizmu – ar nuo tautinės kultūros. Man atrodo, kad gyvenime yra taip – žmogus tampa žmogumi per savo kultūrą. Atseit, per tautiškumą į žmogiškumą.

Ir trečia, archyvinė lietuvybė yra nepaprastai įdomi ir dar vos pradėta studijuoti ir interpretuoti. Mūsų kultūra dar buvo liaudies kultūra. Ją dar reikia išsakyti ideologinėje-filosofinėje plotmėje – ką turi padariusios vakarų pasaulio tautos. Lietuvoje yra renkami mūsų kultūros objektai, kuriuos mes čia galime panaudoti. Lietuvoje daromos interpretacijos ir studijos apie mūsų kultūros esmę, apie lietuvių esmę, yra Marksistinio pobūdžio. Gi mes vakarų pasaulyje, turėdami liaudies lobius, galime modifikuoti kraštutinumus ir duoti objektyvią prasmę. Taigi „archyvinė lietuvybė“ yra kaip neištirtas kraštas, pilnas įdomių nuotykių, neatrastų dalykų. Toje eksploracijoje neišvengiamai žmogus yra nuvedamas į tą plotmę, kur sprendžiami žmogaus buities klausimai. Gi mūsų liaudies kultūroje ir rasime būdingą lietuviams žvilgsnį į pasaulį, į žmogų, į Dievą.“¹⁴

Galbūt kuris nors skaitytojas pajaus cituojamuose žodžiuose studentiškos jaunystės dvelksmą, minties disciplinos ir įžvalgų originalumo stygių. Tačiau būtina pabrėžti, kad 6 dešimtmečio pabaigoje lietuvių išseivija (neskaitant komunistuojančios senųjų išseivių grupelės) ne tik neturėjo rimtesnių galimybių susižinoti su sovietine Lietuva už geležinės uždangos, bet ir pamanydavo, kad diasporoje lietuvybė turi net didesnes galimybes išlikti, palyginti su galutine protėvių žemės sovietizacija, rusinimu ir galiausiai žmonių degradacija.

Tad T. Remeikis išsakė mintį, kad būtina nuolat stengtis išlaikyti bent plonyčius saitus su Lietuva, būti atsisukus veidu į ją, o per tai *archyvinė lietuvybė* darysis ne tokia archyvinė ir tikroviškesnė, be to, nebūtinai panardinta į abstrakčią *pasaulio viziją*. Pabandyčiau įrodyti, kad T. Remeikio polemika su V. Kavoliu nebuvo tik dviejų originalių (nebūtinai vienodo originalumo) mąstytojų intelektualinė dvikova. Mūsų istorijos versijoje tai buvo įtakingų

¹³ Neabejotina, kad Tomas Remeikis turi omenyje Vytautą Kavolį, su kuriuo jį visą gyvenimą siejo tai, kas vadintina besiginčijančiųjų draugyste.

¹⁴ Remeikis, „Mūsų gairės“, 2.

savų sąjūdžių autorių jaunystės pozicijos, kurios per ilgus dešimtmečius virto tam tikrais santariečių ir akademinės skautijos ideologiniais skirtumais. Tad leiskime T. Remeikiui iki galo išdėstyti savo gaires:

„Jau kalbant bendrai apie lietuvių kultūrą neišvengiamai susidursime su dabartine Lietuva. Nors politiniai ir ekonominiai Lietuva nėra laisva, kultūriniai vis tik ji dar gyva. Ir tai, galbūt, ne tik lietuviui ten, bet ir mūsų čia, išeitis.

Žmogui yra labai svarbu jaustis tautos ar grupės dalimi. Jis to negali atsiekti, jei jis neturės jokio kontakto su tuo kraštu, kuriam jis save priskiria. Per ilgą laiką išseks jo tautinės dvasios šaltinis, išblės krašto atmintis, ir toks žmogus neturėdamas natūralių savo šaknų tautinėje žemėje, tautai nudžius. Mūsų išeivija yra per maža, kad galėtų ilgą laiką iš savęs gyventi. Ji yra limituota ir žmonėmis, ir kultūrinių vertybių naudojimo. Todėl ir lietuvių grupės egzistencijai yra reikalingas koks nors ryšys su tauta <...> galų gale, būtų nesąmonė svajoti apie Lietuvą, nežinant kokia ji dabar iš tikrųjų yra; būtų neprasminga ruošti grįžti tėvynėn, nedaleidžiant, kad ji nuo mūsų išvykimo gerokai pasikeitė ir dar pasikeis. Pažinti dabartį tad reikalauja elementariausiai gyvenimo dėsniai.

Žinoma, akademikas turi daug problemų išplaukiančių ir iš aplinkos, kurioje jis gyvena. To nenoriu paneigti. Bet ką tik nurodyti trūkumai – savos kultūros pažinimo stoka ir dabartinės Lietuvos nepažinimas – mums kaip lietuviams yra aktualesni. Todėl ASS Programos Komisija, svarstydamą mūsų veiklos turinį, priėjo išvados, kad šiais metais reikėtų koncentruotis užpildyti minėtas spragas. Sekančiais metais bus galima paimti svarstyti problemas, išplaukiančias iš mūsų dabartinės egzistencijos aplinkos. Bet šiais metais Programos Komisija iš savo pusės visą veikimą kreips į tautinės kultūros vertybių analizę ir dabartinės Lietuvos veido atskleidimą. Kviečiame visus skyrius prie to prisidėti.“¹⁵

Dviejų mokslo vyrų mąstysenos susirėmimas interpretuotinas mažų mažiausiai keliose plotmėse. Pirmiausia – asmeninėje. Neabejotinai vertinamas V. Kavolio intelektualumas, filosofinis būties ir veiksmo išlukštenimas stengiantis apsisaugoti *nuo negalvojančio aktyvizmo*. Jo akademinį pareigų svarstyklės visada šiek tiek nusverdavo idėja prieš veiksmą. Be to, V. Kavoliui sociologija buvo tiek pajėgi disciplina, kiek gebėjo būti humanitariniu mokslu. Todėl ir asmeninis akademinis kelias jį vedė nuo meno sociologijos iki lyginamųjų civilizacijų ir moralizuojančių kultūrų, nepamirštant lietuviškumo kaip tos kultūros dalies. Vis dėlto savo organizaciniais veiksmais jis nuolat rodė gebantis laikytis minties ir veiksmo vienovės principo. Abstrahuotam galvojimui jo asmenyje imant viršų, lietuviybės gyvasties saitai su okupuotos tėvynės tikrove taip pat sąmoningai buvo palikti teorinėje plotmėje. Dar jaunystėje rašydamas apie būsimoje laisvoje Lietuvoje lauksiančius iššūkius¹⁶, jis nubrėžė tam tikras ateities trajektorijas ir po to prie sovietinio lietuvių tikrovės nebegrįžo. Gal dėl to, kad nebematė prasmės iki tam tikro laiko svarstyti apie tai, kas nenumatoma, o gal dėl to, kad kiti lietuvių akademikai tai darė geriau. Nėra abejonės, kad V. Kavolis palaikė atsigręžimą *veidu į Lietuvą*, bet pats į sovietų valdomą šalį niekada nekelia.

¹⁵ *Ibid.*, 3.

¹⁶ Svarbiausiu programiniu straipsniu laikytinas Londono „Santarvėje“ paskelbtas tekstas: Kavolis, Vytautas, „Lietuvos atstatymas. Jaunosios kartos programa“, *Santarvė* 6 (11) (1953), 16–18. Šis straipsnis vėliau pateko į jau minėtą rinkinį „Nepriklausomųjų kelias“.

T. Remeikis savo ruožtu buvo skautiškai praktiškas, veiksmo galimybes vertino labiau už abstrakcijų kokybę. Jis kaip politikos mokslų profesorius pasišventė lietuviškai sovietologijai, parašė knygą apie lietuvių komunistų partiją ir viso režimo sandarą, uoliai kaupė visą įmanomą archyvinę medžiagą, ypač tą, kuri Lietuvoje nebūtų pasiekiamą, rūpinosi supratimo ir atminties ateitimi. Jo bendražygiai akademinį skautų gretose, iš kurių pamažu vis ryškiau išsiskyrė mokslo nenuorama A. Avižienis, savo laikysena nuolat demonstravo rūpestį tiesiogiai pažinti Lietuvą tokią, kokią ją suformavo sovietų valdžia. Pastarasis nuo 7 dešimtmečio pabaigos ėmė lankytis Lietuvoje, vis labiau įsigilino į sovietų akademinį sluoksnį, gebėjo skirti pelus nuo grūdų, o vėliau svarbiausia buvo tai, kad A. Avižienis įstengė įsivaizduoti, kokio universiteto reikėtų iš komunistų nelaisvės išsivadavusiam krašte.

Minties ir veiksmo sandėriai lietuvių labui

Dviejų kilnių akademinės jaunuomenės autoritetų ginčas turi daugiau reikšmių. Mums ypač svarbi antroji aprašomos dvikovos plotmė. V. Kavolio ir T. Remeikio polemikoje išvelgtinos bendriausios akademinės skautijos ir santarietiškosios krypties kultūrinių liberalų srovės skirtybės. Pirmiesiems svarbiausias veiksmas – naudingi kasdieniai darbai darbeliai, apie kuriuos pareigingai būdavo pranešama „Mūsų Vytėje“, o antriesiems – nepaliaujamas intelektualinis neramumas, nepasitenkinimas savo pažinimu ir supratimu, drausmingos minties ir giluminio jautrumo puoselėjimas, kuris spindėjo lietuvių intelektualinėje istorijoje nepralenkiamame „Metmenų“ žurnale.

Viena labai aišku: kavoliškasis kritikos akmuo, mestas į akademinės skautijos daržą, buvo su gera valia ir dorai pakeltas. Kaip savo programinėje kalboje įtikinėjo A. Plateris, dėl kilnių idėjų svarstymo ir mąstymo užduočių buvo keliamas aukštnis „Mūsų Vyties“ lygis. Ypač uoliai to ėmėsi vienas kitą keitę žurnalo redaktoriai T. Remeikis ir A. Avižienis. Tas rimtų intelektualinių klausimų svarstymas buvo ne tik akademinės skautijos garbės reikalas, bet ir tam tikru laipsniu lėmė organizacijos pajėgumą. Per tai visų naudai formavosi konkuravimo bendradarbiaujant strategija. Besiginčijančiųjų draugystė – tinkamesnė savanoriškų asociacijų kultūros kategorija.

Pagarbiai atsižvelgdami į visuomeninių tapatybių skirtumus, akademiniai skautai ir santariečiai nevertė vieni kitų atsisakyti savasties. Nuoširdus skirtingumas davė bendros naudos. Štai 6–7 dešimtmečiuose dalis mąsliausių ir pajėgiausių akademinų skautų tapo „Santaros-Šviesos“ branduolio žmonėmis. Net jei žilstantiems filisteriams mažiau nei studentams rūpėjo formali vienatinė priklausomybė, net jei veikliausi akademiniai skautai mielai lankėsi ne tik „Santaros-Šviesos“ suvažiavimuose *Tabor Farm*, bet ir ateitininkų renginiuose, dalį abejojančių narių prie ASS turėjo prilaikyti intelektualinis rūpestis – ypač tuomet, kai patys santariečiai spietėsi *organizacijoje be organizacijos*, tad kvietė kitų organizuotų sąjūdžių veikėjus kartu diskutuoti, dirbti, pramogauti.

Kaip jau buvo užsiminta, intelektualinė kritika iš santariečių pusės savo viršukalnes pasiekė artėjant 7 dešimtmečio viduriui. Ambicingieji „Metmenys“ ir jaunuomenei skirtas „Naujienu“ dienraščio priedas „Mūsų žingsniai“ buvo svarbiausi leidiniai. Akademinė

skautija mintimis atsišaudė iš „Mūsų Vyties“ užimtų pozicijų. Reikia dar kartą pridurti – visos lietuvių išeivijos intelektualinės brandos labui. Tęsiantis minties kovoms nesikeitė ir visų rūpestis, t. y. lietuviybės prasmės klausimai. 1961 m. gegužės 29 d. „Naujienu“ priede V. Kavolis (pasirašydavęs slapyvardžiu *Carolus*) paskelbė straipsnį „Lietuviybės sampratos akademinėse organizacijose“, kuriame nebeliko ankstesnio sarkazmo akademinį skautų mąstysenos atžvilgiu:

„Kokią lietuviybės sampratą atstovauja akademiniai skautai, – prisipažinsiu, negaliu aiškiai suformuluoti. Jų veikloje matau daug gerų darbų, bet neįturiu jokio intelektualiai suformuluotino koncepto, kuris šią veiklą jungtų. Galbūt, kad ir nėra čia kito koncepto, kaip „geri darbai“ – gerojo darbelio tradicija – visiems aiškiai naudingų darbų vykdymas. (manyčiau, kad ši sąvoka būtų <...> pats geriausias „ideologinis“ pagrindas efektyviai organizacijai susiformuoti, kurioje visas kolektyvas išsijuosęs dirbtų visų pripažįstamus naudingus darbus).

Šioji skautų samprata yra socialiai potenciali – ji gali skatinti kasdienių bendruomenei reikalingų uždavinių nuveikimą, bet kultūriškai ji steriliška. Neturint aiškesnio ir gilesnio kriterijaus, kaip tik „tai kas visiems aiškiai naudinga“, negalima ir pajusti nepasitenkinimo tuo, kas yra, nei ilgesio siekti to, kas turėtų būti. (Arba tokį nepasitenkinimą ir ilgesį reikia „iš šalies“ importuoti). Nėra, kitais žodžiais, iš koncepto kylančio iššaukimo gyvenimui, nėra reikalavimo pastangai, kuri peržengtų bedugnę tarp to, kas yra realybėje, ir kas nušvinta vaizduotėje.¹⁷

V. Kavolio lietuvių išeivijos akademinį srovių aprašyme įdarbinta sociologija ir minties raidos analizė šiame straipsnyje susipina su netikėta asmenine įžvalga, sutvirtinančia bent 5 metus trukusios polemikos rimtumą – bent jau patiems dalyviams. 6 dešimtmečio viduryje metęs akademiniam skautams kaltinimą dėl užsižaidimo *prie laužų* ir menko įsipareigojimo apsvarstyti intelektualinius klausimus, V. Kavolis tartum lieka nepatenkintas ir tuo, kaip T. Remeikis ir kiti „Vyties“ akademikai tą intelektualumą pakėlė į rimtesnes aukštumas. V. Kavolis, pratęsdamas anksčiau cituotą mintį, pabaigė savo straipsnį apie lietuviškumo sampratą priekaištu dėl individualizmo ir žmogaus dramatiškumo stygiaus:

„Nei skautų, nei neolitanų konceptuose visiškai nėra vietos žmogaus būties dramatiškajam elementui. (Neolitanai juo, kaip nemuzikaliu dalyku, ir nesinteruoja. Skautai, kaip pastebėjome, sėkmingai jį skolinasi iš kitų, anksčiau jį pastebėjusių ir lietuviškan akademinį gyvenimą atnešusių). Šį trūkumą aš laikau skaudžiausiu šių – įvairiais atžvilgiais naudingų, ir kai kuriais simpatiškų – dviejų organizacijų dvasine spraga. Bet kitas, žinoma, galės būti ir visai patenkintas, kad konceptai, užuot kėlę rūpestį, – ramina.“¹⁸

Šiame gana retame V. Kavolio publicistikos epizode labiau kalbama apie jam nebūdingą asmeniškumą negu apie jo kritikuojamus akademinis skautus. Peršasi įžvalga, kad jis, viena vertus, turėtų būti patenkintas, kad jo mesta pirštinė pakėlė skautiškosios minties

¹⁷ Kavolis, Vytautas, „Lietuviybės sampratos akademinėse organizacijose“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomybės keilias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 139.

¹⁸ *Ibid.*, 140.

lygį, kita vertus, kiti skolinasi jo, anksčiau pradėjusio apie tai kalbėti, mintis. Trumpame straipsnyje nėra vietos mikroskopinei minties trajektorijai išaiškinti, bet viltingai lauktinos santariečių ideologo V. Kavolio intelektualinės biografijos autoriams tai tikrai būtų pirmasis uždavins.

Vietoje išvadų

Straipsnyje išdėstytos mintys parodo, kad didžiausias akademinės skautijos kritikas ir su ja konkuravusio sąjūdžio idėjinis vadas Vytautas Kavolis XX a. 7 dešimtmetyje nenustojo mandagiai priekaištauti dėl ASS intelektualinio neramumo stygiaus, tačiau neabejotinai vertino naudingus darbus, prie kurių neretai prisidėdavo ir santariečiai. Šių dienų skaitytojui, neragavusiam savanoriškos pilietinės veiklos, gali būti sunku suvokti, ką tie žodžiai iš tiesų reiškia. Tad pridurčiau labai iliustratyvų savų prisiminimų fragmentą. Apie 1993-uosius ėjome dviese su Lietuvoje bent trijuose universitetuose dėščiusiu V. Kavoliu per Simono Daukanto aikštę iš žurnalo „Kultūros barai“ redakcijos Menininkų namuose (tada dar nebuvo prezidentūros) organizuotos diskusijos apie intelektualų vaidmenį Lietuvoje. Pateiksiu tik vieną sakinį iš mūsų ilgo pokalbio: „Dabar aš suprantu, kodėl Lietuvos intelektualai tiek daug šneka: jie niekada nedarė darbų, kurie turėjo baigtis konkrečiais rezultatais.“

V. Kavolio pažiūros darniai apėmė mąstymo gylį, tikėjimą idėjų svarba ir visiems aki-vaizdžiai naudingų darbų būtinybę. Tai it kokį savo visuomeninio gyvenimo priesaką jis pabrėžė vėlesniame straipsnyje „Gyvosios lietuviybės perspektyvos“. Jame priminta prieš 6 metus įžiebtos polemikos pradžia ir raginimas santariečiams paversti šią mintį svarbiu savo programos elementu. 1963 m. jis toliau vystė šią įžvalgą:

„Nėra reikalinga manyti, kad šios programos paskelbimas buvo lemiančiu veiksniu, pakreipusiu visos eilės – nors ne visų – akademinų organizacijų veiklą nuo „degančių laužų kultūros“ į rimtą kūrybinių pasiekimų skleidimo ir skatinimo lauką. Jeigu akademinės organizacijos šiandien nuolat minimos parodų rengėjais, literatūrinių konkursų skelbėjais, knygų ir žurnalų vedėjais, tai todėl, kad šiuo keliu pasukti reikalavo sąmoningumas tų, kurie šiandienėse aukštosiose mokyklose išmoko, ko iš dabartinio kultūrinio veikimo laukti. Bet, kad suprastume šį kultūrinį aktyvumą, turime užčiuopti ne tik už jo glūdintį sąmonės reikalavimą, bet ir jame išreiškiamą nedaugelio sąžinės išipareigojimą dirbti realizavimui to, ko reikalaujama. Kūrybiškai aukščiausio ir žmogiškai integraliausio. Niekam menkesniam negalima atiduoti geriausios, kurios turima, jėgos dovanos.“¹⁹

Bendra lietuvių diasporos istorija šiandien yra it atviras ekranas, kuriame galima pamatyti savanoriškų asociacijų kultūros kontūrus ir intelektualinių pastangų vaisius. Tačiau norint suprasti dar reikia jungties tarp idėjų ir veiksmų pojūčio, kuris išsiugdomas tik pačiam skaitančiajam ir suvokiančiajam mąstant ir veikiant. Akademinės skautijos brandos viršukalnėse dauguma šias asmenines savybes buvo pavertę tapatybės dalimi. Lietuvos

¹⁹ Kavolis, Vytautas, „Gyvosios lietuviybės perspektyvos“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 142.

nelaisvės akivaizdoje 7–9 dešimtmečių išeivijos akademikai, nepriklausomai nuo pasaulėžiūros skirtumų, jau buvo pripratę mąstyti, argumentuoti ginčytis, vengti banalaus *negalvojančio aktyvizmo*. Lygiai kaip buvo pripratę savanoriška visuomenine veikla nuolat tikrinti savo apmąstymus ir kalbėjimą, kad šie visada būtų siejami su geistiniu praktiniu rezultatu.

Ankstyvieji idėjiniai akademinės jaunuomenės ginčai taip pat pripratino prie konkurencijos bendradarbiaujant – paties naudingiausio Vakarų liberaliosios demokratinės visuomenės bruožo, kuris leido ne tik saugiau jaustis skirtingiausioms individualybėms, bet ir padėjo suprasti, kokie tie skirtumai yra reikalingi siekiant bendrojo gėrio. Nesiekiu be ribų idealizuoti. Kaip visur ir visada istorijoje tai – ne absoliutūs, o santykiniai dydžiai, nurodantys, kuo ir kaip skiriasi moralizuojančios kultūros, tarkime, lietuvių išeivijos Vakarų pasaulyje ir sovietmetį išgyvenusios pagrindinės lietuvių tautos dalies. Reikia pasakyti, kad tradicinis akademinės skautijos atliekamas mediatoriaus vaidmuo ir toliau buvo atliekamas radikalesnių pasaulėžiūrų sambūrių tarpusavio varžybose. Jis išryškėjo tiek labai svarbiose Amerikos lietuvių profesinėse draugijose (tokiose kaip Lituaništos institutas, medikų arba inžinierių sąjungos), tiek organizuojant Pasaulio lietuvių kūrybos ir mokslo simpoziumus.

Literatūra

- Kavolis, Vytautas, „Gyvosios lietuviybės perspektyvos“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006.
- Kavolis, Vytautas, „Lietuviybės sampratos akademinėse organizacijose“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006.
- Kavolis, Vytautas, „Lietuvos atstatymas. Jaunosios kartos programa“, *Santarvė* 6 (11) (1953), 16–18.
- Kavolis, Vytautas, „Nesaugumo motyvai“, in *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006.
- Kavolis, Vytautas, „Pastabos apie planavimą“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006.
- Kavolis, Vytautas, „Santara ir ideologijos“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006.
- Remeikis, Tomas, „Mūsų gairės“, in *Saviveiklos konspektas* 1 (1958). Urbana, Il. (hektografuotas leidinys, saugomas Algirdo Avižienio fonde VDU istorijos archyve, f. 3, ap. 2, b. 10).

EGIDIJUS ALEKSANDRAVIČIUS

THE DIASPORA AT THE CROSSROADS OF THOUGHT AND ACTION: THE HISTORY OF A DISPUTE

Summary. The task of this paper is to describe a uniquely interesting dispute among émigré Lithuanian intellectuals that played itself out in the publications of the liberal “Santara-Šviesa” and the centrist Academic Scouts. This controversy deserves to be regarded as a symbolically important episode in the development of the younger academic generation’s mentality and ideology. It involves two social scientists – Vytautas Kavolis and Thomas Remeikis – who for a period of several months publicly expressed their differences on issues dividing the attitudes of otherwise closely related intellectual and social currents of thought. Kavolis was the acknowledged leader of thinkers who joined in the “Santara-Šviesa” movement. Remeikis, a professor of political science and a tireless investigator of mid-twentieth century developments in Lithuanian politics, was an authoritative senior in the Academic Scout Movement, especially when he began to edit the journal “Mūsų Vytis”. He and his co-editor and colleague Algirdas Avižienis both picked up the gauntlet thrown down by “Santara-Šviesa” and sought to elevate the intellectual level of the Academic Scouts’ periodical as well as to prove the universal significance of the ideas they advanced. Their discussion not only raised the quality of Academic Scouts’ thought but also showed the productivity of friendship among the disputants.

Keywords: Academic Scouts, “Santara-Šviesa”, intellectual discussion.

Gauta 2020 04 12

Priimta 2020 04 20